

СИНОНІМІЯ В ПОЛЬСЬКІЙ ЕКОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті узагальнено теоретичні позиції щодо суті явища синонімії та її функцій у термінологічних системах. Проаналізовано терміни-синоніми екологічної термінології сучасної польської мови, зазначено причини їх утворення та особливості функціонування. Доведено, що виникнення синонімії в термінології зумовлене екстралінгвальними та лінгвальними чинниками.

Ключові слова: термінологія, терміносистема, синонімія, термінологічні синонімічні об'єднання, екологічні терміни.

Постановка наукової проблеми та її значення. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. відзначений потужним розвитком термінологічних досліджень у польській лінгвістиці. У цей період з'явилася низка наукових праць, присвячених вивченню різних галузевих терміносистем польської мови, зокрема, астрономічну термінологію описала Я. Ванякова [16], музичну – М. Гринкевич [10], юридичну – Е. Хоринь [11], поліграфічну – М. Бугайські [7]. Проблеми синонімії в термінології вивчали такі польські лінгвісти, як С. Гайда [9], А. Марковські [8], А. Цегела [8], С. Скорупка [15]. У східнослов'янському термінознавстві кращими зразками опрацювання цієї проблеми є дослідження В. Даниленко [1], Д. Лотте [2], Т. Панько [3], Л. Симоненко [4] та ін. Водночас лексико-семантична специфіка польської екологічної терміносистеми практично не перебувала в полі науковців, що зумовлює на сьогодні актуальність і новизну проведення такого дослідження.

Об'єкт дослідження – екологічна термінологія сучасної польської мови, а предмет – синоніми в польській екологічній терміносистемі. Матеріалом є близько 2000 польських терміноодиниць екології.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Специфіку синонімії в галузевих терміносистемах у польському термінознавстві розглядають відомі польські лінгвісти регулярно, хоч висновки про доцільність уживання синонімічних термінів у літературній мові бувають неоднозначними. Наприклад, Д. Осташевська зазначає, що, незважаючи на значні досягнення у дослідженні проблеми синонімії в сучасній лінгвістиці, немає єдиного загальновизнаного визначення і розуміння цього явища. Синоніми кваліфікують як слова з тотожним значенням, і як слова, близькі за значенням. Абсолютні синоніми повинні мати ідентичний семний склад та бути повністю взаємозамінюваними в контексті [13, с. 71].

М. Бонк зауважує, що синонімічні відношення в будь-якій терміносистемі – це відношення значень, виражених різними термінами, які передають найважливіші ознаки одного поняття і мають семантичний

інваріант. Семантичну спільність термінів можна виявити шляхом компонентного аналізу їхніх структур, які закріплені в дефініції [5].

Варто відзначити, що суперечливим залишається питання критеріїв виділення термінів-синонімів. У науковій лінгвопологістиці переважає думка, за якою дослідники диференціюють синоніми на основі семантичної спільності, тобто основою їх виділення є семантичний критерій, за яким синоніми повинні мати спільні семи або сему. Інший популярний у лексикології критерій виокремлення синонімів полягає в можливості взаємозаміни термінів у певних контекстах, хоча більшість сучасних польських мовознавців (А. Марковські, А. Цегела [8], Д. Здункевич-Єдинак [17]), які дотримуються такого погляду, вважають цей критерій допоміжним.

Мета наукової розвідки – з'ясувати закономірності й особливості синонімічних відношень у сучасній польській екологічній терміносистемі, що має велике значення для виявлення законів семантичного розвитку термінології як складника лексичної системи мови.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. На нашу думку, найоптимальнішим є семантичний критерій виділення синонімів. Його застосування дозволило нам виявити синонімічні відношення серед екологічних термінів при компонентному аналізі структур, а також за допомогою зіставлення визначень у словниках.

Вважаємо, що наявність синонімії в екологічній терміносистемі викликана відповідними чинниками, серед яких чи не найважливішим є той факт, що виникла вона внаслідок безперервного розвитку науки про охорону довкілля. На нашу думку, подальше впорядкування екологічних терміноодиниць і виділення серед них синонімічних відповідників підтверджує, що екологічна термінологія – важливий складник мови, її підсистема, та й розвивається вона за тими ж самими законами, що й словниковий склад мови. Проте термінологія встановлює додаткові вимоги до термінів і визначень понять відповідно до міжнародних правил, зокрема щодо однозначного розуміння термінів і текстів. Так, у польській екологічній терміносистемі в процесі її формування виникла низка найменувань як власне польських (*cząsteczka* – *drobina*, *gleba rdzawa* – *bielica*, *krwinki* – *ciężka krew* і под.), так і запозичених (*anaerobionty* – *anaeroby*, *florystyka* – *flora*, *epineuston* – *neuston* тощо). Це призвело до кількісного збільшення галузевих термінів. Беручи до уваги твердження, що однією з характеристик термінів є однозначність, їх активне використання у наукових текстах переконує в необхідності паралельного використання синонімічних назв:

а) для наукового означення поняття і тлумачення назв терміна (особливо чужомовного походження);

б) для найточнішого висловлення думки, особливо коли межа між поняттями нечітко окреслена;

в) для уникнення повторів того самого слова чи словосполуки.

Поділяємо думку польського лінгвіста Г. Ойцевіча, який вважає, що синонімія як один з виявів синтезу лексичних значень ґрунтується, з одного боку, на основі прямих значень слів, поширених у різних регіонах, та запозичень, а з іншого – на полісемізації слів. Учений наголошує, що в науковій літературі розрізняють синоніми за денотатом (певним ім'ям) і сигніфікатом (знаком). Перший різновид синонімів виражає різні поняття про той самий предмет, а другий – одне поняття про різні предмети [12, с. 350].

Під час опису термінологічних синонімів ми виходили не так з питомої ваги, що за статистичними підрахунками припадає на частку синонімів, як із того, яка семантична вага термінологічних синонімів, яке їхнє місце в цій системі, їхнє функційне навантаження. Критерієм синонімічності вважаємо насамперед збіг обсягів значень терміна, а також можливість використання його для номінації всіх предметів, що становлять обсяг значень терміна. Із застосуванням такого підходу аналіз польської екологічної термінології, зроблений згідно з традиційною класифікацією, уможливив виділити такі синонімічні відношення:

1. Відношення семантичної тотожності, за яких терміни мають повний збіг за значенням і вживанням. Наприклад: *amorficyne* – *bezpostaciowe*, *anaeroby* – *beztlenowce*, *nasłonecznienie* – *insolacja*, *hydroterapia* – *wodolecznictwo*, *hydratacja* – *uwodnienie gleba*, *rdzawa* – *bielica*, *gaz świetlny* – *gaz miejski*, *florystyka* – *flora*, *areał* – *zasieg*, *komobiologia* – *ekzobiologia*, *mikroorganizmy* – *drobnoustroje*, *inwazja* – *zakażenie* та ін. Синоніми цього типу (семантичної тотожності) в польській екологічній терміносистемі посідають значне місце. Для них характерна повна однозначність, що вказує на їх власне значення та денотативну спрямованість. Вони конкретні, інформативні, стилістично нейтральні, легко піддаються уніфікації, стандартизації, тобто задовольняють вимоги, які традиційно висувають до термінів.

2. Відношення семантичної близькості (традиційно відносні синоніми), за яких семантична подібність не поширюється на всі значення. У польській екологічній терміносистемі досить широко вживані слова, які лише в контексті вступають у відношення семантичної близькості, подібності, тотожності. Термінологічні синоніми цього типу не мають тотожної термінованості, їхня денотативна спрямованість широка й визначається лише через контекст, семантичну дистрибуцію, що відбивається також і на їхньому функціонуванні в терміносистемі. Так, між термінами *środowisko* і *otoczenie środowiskowe* можуть виникати відношення семантичної близькості, але лише за певних умов, за наявності відповідного семантичного оточення.

Уніфікація термінологічних систем вимагає відбору такого терміна, який найбільше відповідає позначуваному поняттю. Причини виникнення синонімії в польській екологічній термінології обґрунтовуються

насамперед паралельним використанням власне польських та іншомовних термінів, підбором одночасно кількох відповідників до запозиченого з іншої мови терміна, збереженням застарілих назв реалій, функціонуванням місцевих назв тощо. За нашими спостереженнями, у польській екологічній терміносистемі можна виділили такі групи термінів-синонімів за походженням:

1) власне польські терміни: *rozproszenie* – *rozszczerpiecie*, *środki lecznicze* – *leki*, *środowisko ekologiczne* – *siedlisko*, *środowisko* – *otoczenie* *środowiskowe*, *łańcuch troficzny* – *łańcuch pokarmowy* тощо;

2) терміни-запозичення: *recykling* – *utyliczacja*, *florystyka* – *flora*, *mezobentos* – *bentos*, *negaton* – *negatron*, *makroplankton* – *plankton*, *ekoklimat* – *bioklimat* та ін.;

Відомо, що синоніми в термінології – це терміни, що належать до того ж самого денотата, але мають відмінності в поняттєвому плані, їх розрізняють за будовою (прості слова, композити, словосполучення), етимологією (власне польські, запозичені), семантичними особливостями елементів, ступенем новизни (застарілі слова), сферою вжитку та поширеністю (літературні, діалектні).

У польському термінознавстві, досліджуючи різні модифікації синонімічних пар, активно використовують принципи класифікації Я. Ванякової [16].

У досліджуваній екологічній терміносистемі виділяємо такі групи:

1. Лексичні синоніми – терміни-слова, співвідносні за значенням: *rozproszenie* – *rozszczerpiecie*, *fityoterapia* – *ziołolecznictwo*, *fizjocenoza* – *krajobraz*, *filtrat* – *przesącz*, *ferma* – *farma*, *epiderma* – *naskórek*, *etiolacja* – *wypłnienie*, *elastyczność* – *sprężystość*, *eksplozja* – *wybuch*, *busola* – *kompas* тощо.

2. Словотвірні синоніми, які диференціюють характеристику позначуваного ними поняття (процесу) щодо тривалості та різняться афіксами, хоч називають одне чи тотожні поняття: *florystyka* – *flora*, *fagi* – *bakteriofagi*, *epineuston* – *nuston*, *etylen* – *eten*, *lut* – *lutowie*, *mezobentos* – *bentos*, *makroplankton* – *plankton* тощо. Такі синоніми різняться префіксами, наявністю (відсутністю) суфіксів, способами написання, але поняття, які вони означають, є сталими.

3. Морфолого-синтаксичні синоніми, що утворені внаслідок різних скорочень: *ATP* – *adenozynotрифосфоран*, *DSZP* – *dopuszczalne stężenie zanieczyszczeń powietrza*, *PIÓŚ* – *Państwowa Inspekcja Ochrony Środowiska*, *IOŚ* – *Inspekcja Ochrony Środowiska*, *PMŚ* – *Państwowy Monitoring Środowiska*, *GIOŚ* – *Główny Inspektorat Ochrony Środowiska* та ін.

Деякі учені вважають, що є ще один структурний тип термінів – символослова. Це особливий комбінований структурний тип термінологічної номінації, у склад якої поряд із мовними знаками входять символи (літери, цифри, графічні знаки...) [1, с. 37]. Такі види позначень економні та зручні у використанні, що й підтверджують польські терміни

на зразок *α -cząstka*, *β -cząstka* та ін. Польська екологічна термінологія широко застосовує несловесні форми. В аналізованій терміносистемі це явище повністю вмотивоване і відповідає природі терміна. Наприклад, доречне відображення понять символами-дублетами (літерами різних алфавітів, цифрами, знаками: *$V = S/t$* ; *etan* – *C₂H₂*; *etylen* – *C₂H₄*, *dżul* – *J*, *chlor* – *Cl*, *cyna* – *Sn*, *decybel* – *dB*, *licba masowa* – *A*, *liczba atomowa* – *Z*).

За частиномовним вираженням розглядаємо іменникові синонімічні терміни-слова (*anaeronionty* – *anaeroby* – *beztłnowce*, *cukromierz* – *sacharyometr*, *czujnik* – *przetwornik*, *dehydratacja* – *odwadnianie*, *krzyżowanie* – *hybrydyzacja*, *nasłonecznienie* – *insolacja*) та прикметникові (*labilny* – *chwiejny* – *niestały*, *drobnoustrojowy* – *mikroorganiczny*). Складені термінологічні номінації за термінотвірними моделями – це атрибутивні словосполучення (*katastrofa ekologiczna* – *ekokatastrofa*, *strefy zbiorników wodnych* – *abisal*, *anomalía grawimetryczna* – *anomalía siły ciężkości*).

Варто вказати також, що терміни-синоніми можуть відрізнятися кількістю структурних компонентів. Виявлено, що 76% аналізованих польських екологічних синонімів одно- та двокомпонентні (*aneroid* – *barometr*, *bakteriofagi* – *fagi*, *cypel* – *przylądek*, *muł* – *szlam*, *lepkość* – *tarcie*, *fizjocenoza* – *krajobraz*, *czynniki biotyczne* – *czynniki biologiczne*, *łańcuch troficzny* – *łańcuch pokarmowy*, *nadfiolet* – *promienie nadfioletowe*), зрідка натрапляємо на трикомпонентні (*strefy zbiorników wodnych* – *abisal*, *anomalía grawimetryczna* – *anomalía siły ciężkości*, *hypolimnion* – *stratyfikacja cieplna jeziora*).

Висновки дослідження. Отже, констатуємо наявність у польській екологічній терміносистемі синонімічних відношень, які підтверджують можливість різними способами передати одне й те саме або подібне значення, ми зробили спробу проаналізувати специфіку цих відношень у межах однієї галузевої терміносистеми. Хоча синонімію в термінології переважно вважають негативним явищем, проведене дослідження доводить, що в польській екологічній терміносистемі вона поширена і, на нашу думку, не суперечить загальним закономірностям розвитку словникового складу польської літературної мови.

Список використаної літератури

1. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
2. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.
3. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
4. Симоненко Л. О. Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку / Л. О. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К., 2001 – Вип. IV – С. 3–8.
5. Bąk M. Powstanie i rozwój polskiej terminologii nauk ścisłych / M. Bąk. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984. – 187 s.

6. Bryła H. Leksykon ekologii i ochrony środowiska / H. Bryła. – Gdańsk : Tempus, 2002. – 304 s.
7. Bugajski M. Polska terminologia poligraficzna: studium semantyczne na wybranych działach / M. Bugajski. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1977. – 117 s.
8. Cegieła A. Synonimia w odmianach środowiskowych i słownictwie współnoodmianowym współczesnej polszczyzny / A. Cegieła, A. Markowski // Poradnik Językowy. – 1986. – z. 6. – S. 381–387.
9. Gajda S. Rozwój polskiej terminologii górniczej / S. Gajda. – Opole : WSP, 1976. – 157 s.
10. Gryniewicz M. Stan i potrzeby badań nad polskim słownictwem muzycznym / M. Gryniewicz // Język. Teoria – Dydaktyka. Materiały IX Konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków. – Kielce : Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, 1990. – S. 187–189.
11. Horyń E. Kilka terminów prawnych z Ksiąg sądowych wiejskich klucza jazowskiego (1663–1808) / E. Horyń // Język Polski. – 2004. – z. 3. – S. 184–192.
12. Ojcewicz G. Synonimika leksykalna a parafrastyka (refleksje o propozycjach terminologicznych Eugeniusza Grodzińskiego) / G. Ojcewicz // Slavia Orientalis. – 1985. – № 34. – S. 349–354.
13. Ostaszewska D. Wariantywność oznaczeń jako wskaźnik wczesnego stadium kształtowania się polskiej terminologii botanicznej / D. Ostaszewska // Studia historycznojęzykowe. Prace Językoznawcze. – 1996. – № 24. – S. 71–78.
14. Pajewska E. Słownictwo tematyczne związane z lasem w kontekście badań nad językami specjalistycznymi E. Pajewska. – Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2003. – 284 s.
15. Skorupka S. Zagadnienia wariantu frazeologicznego / S. Skorupka // Prace Filologiczne. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986. – № 33. – S. 149–153.
16. Waniakowa J. Polska naukowa terminologia astronomiczna / J. Waniakowa. – Kraków : Wydawnictwo IJP PAN, 2003. – 211 s.
17. Zdunkiewicz-Jedynak D. Wykłady ze stylistyki / D. Zdunkiewicz-Jedynak. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. – 218 s.

Касянчук Наталия. Синонимия в польской экологической терминологии. В статье рассмотрено явление синонимии в польской экологической терминологии. Обобщены теоретические позиции польских и восточнославянских лингвистов по сути явления синонимии в терминологических системах, а также преимущества и негативные последствия ее применения.

Определены основные типы экологических терминологических синонимов. Проанализировано около 2000 единиц данной терминосистемы с точки зрения количества терминов в синонимическом ряду, их происхождения, структуры терминов, входящих в синонимические ряды.

Доказано, что появление синонимии в польской экологической терминологии обусловлено экстралингвальными и собственно лингвальными факторами.

Ключевые слова: терминология, терминосистема, синонимия, терминологические синонимичные объединения, экологические термины.

Kasianchuk Nataliia. Synonymous Terms in the Polish Ecological Terminology. This article highlights the phenomenon of term synonymy in the Polish ecological terminology. The author generalizes theoretical approaches of the Polish and Eastern-Slavic linguists to the interpretation of the synonymy in the terminological systems and argues the benefits and negative consequences of their use. The study has identified the principal types of the ecological terminological synonyms. More than 2,000 of Polish ecological synonymous

terms have been extracted from a standard dictionary and analyzed from the standpoint of the number of synonyms in the synonymic row, the structure of every synonym in the row, their etymology and appropriateness. The semantic approach is defined as the main approach in describing synonyms in the Polish ecological terminology. In terms of the semantic relationships the author classifies them into two groups: terms equal both in meaning and functions and terms equal only in the specific context; according to their origin the synonyms are grouped into genuine Polish terms and borrowed units. Polish ecological terminology contains many Latin and English terms. In accordance with Waniakowa's classification the term synonyms can be classified into lexical, morphological and syntactic synonymous terms (76% of them are not multi-component terms). The key findings of this study provide basis to conclude that a systemic analysis of synonymous terms used to label ecological units allows structuring the concept field, specifying the professional study terminology and providing context appropriateness of the term.

Key words: terminology, synonyms, ecological terms, synonymous terms, semantic approach.

Стаття надійшла до редколегії 09.10.2017